Volume - 6 (2025)
Special Issue - 1 (March)
RESEARCH HUB
International Peer-Reviewed Multidisciplinary E-Journal
ISSN
2582-9173
Website : www.researchhub.org.in/research-hub !! Email : researchhubjournal@gmail.com

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (MSRTC) नागपूर विभागाचे जिल्हाच्या विकासातील योगदान

श्री. अमोल विठोबाजी भगत
संशोधक विद्यार्थी, अर्थशास्त्र विभाग
पदव्युत्तर शिक्षण विभाग,
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ,
नागपूर, जिल्हा- नागपूर

प्रा. डॉ. सुनिल शिंदे
मार्गदर्शक
भिवापूर महाविद्यालय,
भिवापूर जि. नागपूर

प्रस्तावना :

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (MSRTC) हे राज्यातील प्रवाशांच्या वाहतुकीसाठी एक महत्त्वाचे साधन आहे. नागपूर विभाग हा महाराष्ट्राच्या विदर्भ प्रदेशातील एक प्रमुख वाहतूक विभाग असून, तो नागपूर जिल्ह्याच्या विकासामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावतो. सार्वजनिक वाहतूक सेवा, ग्रामीण आणि शहरी भागांतील जोडणी, अर्थव्यवस्था, पर्यटन, आणि सामाजिक विकास यामध्ये महामंडळाचे योगदान मोठे आहे. वाहतुकीच्या प्रगत साधनांशिवाय कोणत्याही प्रदेशाचा सर्वांगीण विकास शक्य नाही. सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेचा विकास हा अर्थव्यवस्था, सामाजिक प्रगती, पर्यावरणपूरक जीवनशैली आणि नागरी सुविधा सुधारण्यासाठी महत्त्वाचा असतो. महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (MSRTC) हे महाराष्ट्रातील सर्वात मोठे सार्वजनिक वाहतूक उपक्रम असून, ग्रामीण आणि शहरी भागांना जोडणारी सुरक्षित व परवडणारी वाहतूक सेवा प्रदान करते. विदर्भातील नागपूर विभाग हा भौगोलिक, औद्योगिक आणि प्रशासकीयदृष्ट्या अत्यंत महत्त्वाचा आहे. नागपूर हे महाराष्ट्रातील 'उपनगर'म्हणून ओळखले जाते, तसेच हे मध्य भारतातील प्रमुख वाहतूक केंद्र आहे. या भागात रेल्वे आणि हवाई सेवांची सुविधा असली तरी, दैनंदिन प्रवासासाठी आणि दुर्गम भागांपर्यंत पोहोचण्यासाठी बससेवा अत्यंत महत्त्वाची ठरते. नागपूर विभागातील MSRTC सेवा जिल्ह्यातील विकासाला चालना देण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावते.सार्वजनिक वाहतूक सेवा स्थानिक अर्थव्यवस्था, शिक्षण, रोजगार, पर्यटन, आणि सामाजिक विकासात कशा प्रकारे मदत करते, हे या पेपरमध्ये सविस्तरपणे विशद केले आहे. तसेच, महामंडळासमोरील प्रमुख आव्हाने, आर्थिक परिस्थिती, आणि भविष्यातील सुधारणांचे उपाय यांचा आढावा घेतला आहे. सार्वजनिक वाहतूक सेवा ही एक प्रभावी सामाजिक सुविधा असून, ती नागपूर जिल्ह्यातील प्रगतीच्या दृष्टिकोनातून किती महत्त्वाची आहे, याचे सखोल विश्लेषण या संशोधनातून करण्यात आले आहे.

नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाचा परिचय :

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (MSRTC) हे राज्यभर सार्वजनिक वाहतूक सेवा पुरवणारे एक महत्त्वाचे संस्थान आहे. नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळ हे विदर्भातील एक प्रमुख वाहतूक केंद्र असून, नागपूर शहर व जिल्ह्यातील ग्रामीण आणि शहरी भागांना जोडण्याचे महत्त्वाचे कार्य करते. नागपूर हे महाराष्ट्राच्या पूर्व भागातील एक मोठे औद्योगिक, शैक्षणिक आणि प्रशासकीय केंद्र आहे. त्यामुळे येथे प्रवाशांची संख्या मोठी

असून, बस सेवा हा अनेकांसाठी स्वस्त आणि विश्वासार्ह प्रवासाचा पर्याय ठरतो.

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाची स्थापना १९४८ साली झाली, आणि त्याअंतर्गत नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाची स्थापना विदर्भातील वाहतूक गरजा लक्षात घेऊन करण्यात आली. विदर्भ हा भौगोलिक दृष्ट्या मोठा भाग असून, येथील ग्रामीण आणि आदिवासी भागांना शहरी भागांशी जोडण्यासाठी सरकारी परिवहन सेवा आवश्यक होती. त्यामुळे नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाची रचना करण्यात आली. नागपूर विभाग हा महाराष्ट्राच्या मध्यभागी स्थित असून, तो राज्याचा एक महत्त्वाचा वाहतूक केंद्रबिंदू आहे. येथे राष्ट्रीय महामार्ग, रेल्वे आणि हवाई सेवा उपलब्ध असल्या तरी, ग्रामीण भागांपर्यंत पोहोचण्यासाठी MSRTC ची सेवा अत्यंत महत्त्वाची आहे.

नागपूर जिल्ह्याच्या विकासातील MSRTC चे योगदान :

1. **ग्रामीण आणि शहरी भागांमधील जोडणी:**

नागपूर जिल्ह्यात अनेक दुर्गम गावे आणि आदिवासी वसती आहेत, जिथे रेल्वे किंवा खाजगी वाहतूक उपलब्ध नाही. अशा ठिकाणी MSRTC च्या बसेस नागपूर शहराशी आणि इतर तालुक्यांशी जोडण्याचे महत्त्वाचे कार्य करतात. शेतीवर अवलंबून असलेल्या ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांना त्यांच्या मालाची विक्री नागपूरच्या बाजारपेठेत करता यावी, यासाठी MSRTC च्या नियमित बससेवा अत्यंत महत्त्वाच्या ठरतात. शहरी आणि ग्रामीण भागांमध्ये प्रवासाची सहज उपलब्धता असल्याने आर्थिक आणि सामाजिक स्तरांवर समतोल प्रगती होण्यास मदत होते.

2. **औद्योगिक आणि व्यावसायिक विकासासाठी महत्त्वाची भूमिका:**

नागपूर जिल्ह्यात मोठे औद्योगिक क्षेत्र आहे. हिंगणा, बुटीबोरी, मिहान आणि कळमेश्वर येथे मोठ्या प्रमाणावर उद्योग आणि उत्पादन केंद्रे आहेत. या ठिकाणी काम करणाऱ्या कामगारांसाठी MSRTC ची सेवा अत्यंत उपयुक्त ठरते. MSRTC च्या बसेस औद्योगिक क्षेत्रांशी जोडणी राखत असल्यामुळे नागपूर जिल्ह्यातील औद्योगिक विकासाला चालना मिळते. व्यापारासाठी नागपूरमधील मोठ्या बाजारपेठांतून खरेदी-विक्री करणाऱ्या व्यापाऱ्यांना वाहतूक सुविधा उपलब्ध होतात.

3. **शिक्षण आणि विद्यार्थी वाहतूक:**

नागपूर हे महाराष्ट्रातील प्रमुख शैक्षणिक केंद्र असून येथे राष्ट्रीय स्तरावरील अनेक महत्त्वाच्या संस्था आहेत. जसे की, विस्वेश्वरय्या राष्ट्रीय तंत्रज्ञान संस्था (VNIT), इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट (IIM), नॅशनल लॉ युनिव्हर्सिटी (NLU) आणि मेडिकल कॉलेजेस. ग्रामीण भागातील विद्यार्थी नागपूर शहरात उच्च शिक्षणासाठी येऊ शकतात, कारण MSRTC त्यांना स्वस्त आणि सुरक्षित प्रवास सेवा देते. जिल्ह्यातील महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि शाळकरी मुलांसाठी सवलतीच्या दरात बस पास सुविधा दिली जाते, त्यामुळे शिक्षण घेणे अधिक सुलभ होते.

4. **आरोग्य सेवा आणि आपत्कालीन वाहतूक सुविधा:**

नागपूर हे वैद्यकीय सेवा आणि उपचारांसाठी संपूर्ण विदर्भातील प्रमुख केंद्र आहे. इंदिरा गांधी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय (मेयो हॉस्पिटल), सरकारी वैद्यकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय (GMC), ऑरेंज सिटी हॉस्पिटल यांसारख्या संस्थांमध्ये दररोज हजारो रुग्ण उपचारासाठी येतात. MSRTC ग्रामीण भागातील नागरिकांना

परवडणाऱ्या दरात नागपूरच्या मोठ्या रुग्णालयांमध्ये जाण्याची सुविधा पुरवते. मुक्ती बस सेवा आणि रुग्णवाहिका सुविधेची जोडणी केल्यास आणखी सुधारणा होऊ शकते.

5. **नागपूर जिल्ह्यातील पर्यटनाला चालना:**

नागपूर जिल्ह्यात पर्यटनदृष्ट्या महत्त्वाची ठिकाणे आहेत, जसे की पेंच राष्ट्रीय उद्यान, ताडोबा-अंधारी व्याघ्र प्रकल्प, आदासा गणपती मंदिर, रामटेक, धापेवाडा, सेमाडोह, खिंडसी तलाव. MSRTC पर्यटकांसाठी विशेष बससेवा पुरवते, त्यामुळे जिल्ह्यातील पर्यटन व्यवसायाला चालना मिळते आणि स्थानिक लोकांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होतात.

6. **महिला सक्षमीकरण आणि सुरक्षित प्रवास सुविधा:**

महिला प्रवाशांसाठी विशेष आरक्षित बस सेवा, सुरक्षित प्रवासासाठी महिला बस वाहक आणि महिला सुरक्षा गार्डची नियुक्ती, दिवसा आणि रात्री महिलांसाठी सुरक्षित बससेवा पुरवण्यासाठी उपाययोजना

7. **ट्रॅफिक आणि प्रदूषण नियंत्रणात मदत:**

नागपूर शहर आणि जिल्ह्यातील वाहनांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे, परिणामी वाहतूक कोंडी आणि प्रदूषण या समस्या निर्माण होत आहेत. जास्तीत जास्त लोकांनी सार्वजनिक बससेवा वापरल्यास खाजगी वाहनांचा वापर कमी होईल आणि इंधन बचत होईल. इलेक्ट्रिक बस आणि CNG बस सेवा सुरू करण्याचे प्रयत्न सुरू आहेत, ज्यामुळे प्रदूषण कमी होण्यास मदत होईल.

8. **विशेष बस सेवा आणि योजनांचा लाभ:**

शेतकरी बस योजना: जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांना त्यांच्या शेतीमालाची वाहतूक शहरातील बाजारपेठेत करता यावी यासाठी ही सेवा महत्त्वाची आहे. विद्यार्थी सवलतीची तिकिटे: ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांसाठी परवडणाऱ्या दरात बस पास उपलब्ध करून दिले जातात. अपंग आणि जेष्ठ नागरिकांसाठी विशेष सवलत: या प्रवाशांसाठी MSRTC विशेष सवलतीच्या योजना राबवते.

नागपूर विभागातील महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ समोरील आव्हाने :

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (MSRTC) नागपूर विभाग जिल्ह्याच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावत असले तरी त्यास अनेक आव्हानांचा सामना करावा लागत आहे. यामध्ये आर्थिक समस्या, तांत्रिक बंधने, वाढती स्पर्धा, आणि व्यवस्थापनाशी संबंधित अडचणी यांचा समावेश होतो. या विभागाला अधिक कार्यक्षम आणि प्रभावी बनवण्यासाठी या आव्हानांवर मात करणे अत्यावश्यक आहे.

आर्थिक तोटा :

- **महागाई आणि इंधन दरवाढb:** सतत वाढणाऱ्या इंधन किंमतींमुळे MSRTC च्या परिचालन खर्चात मोठी वाढ झाली आहे.
- **तिकीट दर आणि उत्पन्नातील असमानता :** ग्रामीण भागातील प्रवाशांसाठी परवडणाऱ्या तिकीट दरांमुळे महसूल कमी मिळतो, परिणामी महामंडळ सतत आर्थिक तणावात असते.
- **अनुदान आणि निधीची कमतरता :** शासनाकडून पुरेसा निधी न मिळाल्यास महामंडळाच्या सेवा विस्तारावर मर्यादा येतात.

बसेसची अपुरी संख्या आणि देखभाल समस्या :

- **नवीन बसेसची गरज :** नागपूर विभागात लोकसंख्या आणि प्रवासी वाहतुकीच्या संख्येत वाढ होत आहे, पण त्या प्रमाणात नवीन बसेसचा समावेश झालेला नाही.
- **जुन्या बसेसच्या देखभालीचा खर्च :** अनेक बसेस १०-१५ वर्षे जुन्या असल्याने त्यांची देखभाल व दुरुस्ती करण्यासाठी मोठा खर्च येतो.
- **यांत्रिक बिघाड आणि सेवा विस्कळीत होणे :** खराब रस्ते आणि वारंवार होणारे तांत्रिक बिघाड यामुळे बसेस वेळेवर पोहोचत नाहीत, परिणामी प्रवाशांना त्रास होतो.

खाजगी वाहतूक सेवांशी वाढती स्पर्धा :

- **ओला, उबर आणि खासगी वाहतूक सेवा :** शेअर टॅक्सी, खासगी बसेस आणि ऑन-डिमांड वाहतूक सेवांमुळे MSRTC च्या प्रवाशांची संख्या कमी होत आहे.
- **पर्यायी वाहतूक पर्यायांचा वाढता प्रभाव :** मोटरसायकल, कार, आणि खाजगी ट्रॅव्हल्स कंपन्या सवलतीच्या दरात सेवा देऊ लागल्याने MSRTC ला आव्हान निर्माण झाले आहे.
- **मागणी आधारित सेवांचा अभाव :** खासगी वाहतूक कंपन्या प्रवाशांच्या गरजांनुसार वेळ व प्रवासाची सुविधा देतात, पण MSRTC च्या ठराविक वेळापत्रकामुळे अनेक प्रवासी खाजगी सेवांकडे वळतात.

प्रवासी सुविधांतील मर्यादा :

- **बसस्थानकांची अस्वच्छता आणि अपुरी सोय:** नागपूर विभागातील अनेक बसस्थानकांची स्थिती सुधारण्याची गरज आहे. शौचालय, प्रतीक्षालय, तिकीट खिडक्या, आणि भोजन सुविधा अपुऱ्या आहेत.
- **डिजिटल सुविधा आणि ऑनलाइन बुकिंगची मर्यादित उपलब्धता:** ऑनलाईन तिकीट बुकिंग, मोबाइल ॲप, आणि GPS आधारित ट्रॅकिंगसारख्या सेवा अद्याप प्रभावीपणे कार्यरत नाहीत.
- **महिला आणि दिव्यांग प्रवाशांसाठी विशेष सुविधा अभाव:** महिला आणि दिव्यांग प्रवाशांसाठी सोयीस्कर बससेवा, आरक्षित आसने आणि स्वच्छतागृह यांची कमतरता जाणवते.

पर्यावरणपूरक वाहतूक व्यवस्थेचा अभाव :

- **इलेक्ट्रिक आणि CNG बसेसचा अपुरा वापर:** नागपूर विभागात सीएनजी आणि इलेक्ट्रिक बसेस वाढवण्याची गरज आहे, पण त्यासाठी आवश्यक चार्जिंग आणि इंधन सुविधांचा अभाव आहे.
- **प्रदूषण वाढवणारी डिझेल बससेवा:** जुन्या डिझेल बसेस अजूनही मोठ्या प्रमाणावर वापरल्या जात असल्याने प्रदूषण वाढते.

प्रशासन आणि धोरणात्मक अडचणी :

- **वित्तीय व्यवस्थापनातील त्रुटी:** महामंडळाच्या वित्तीय नियोजनात सुधारणा करण्याची गरज आहे, कारण खर्च आणि उत्पन्न यामध्ये मोठी तफावत आहे.
- **कर्मचारी समस्या:** कर्मचारी वेतन, बोनस आणि निवृत्तीवेतन यासंदर्भात वारंवार संप होतात, त्यामुळे सेवा विस्कळीत होते.

- **पर्यटन धोरणाशी असलेले विसंगत संबंध:** राज्यातील पर्यटन स्थळांसाठी प्रवास सुविधा पुरवण्याबाबत स्पष्ट धोरण नसल्याने पर्यटन व्यवसायाला मोठी मदत होत नाही.

भविष्यातील सुधारणा आणि विकासातील संधी :

नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाने आजपर्यंत नागपूर जिल्ह्याच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. मात्र, भविष्यात महामंडळ अधिक सक्षम, आधुनिक आणि प्रवासी अनुकूल करण्यासाठी काही सुधारणा करणे आवश्यक आहे. बदलत्या तंत्रज्ञानाचा वापर, नव्या सेवांची सुरुवात आणि पर्यावरणपूरक उपाययोजना यामुळे सार्वजनिक वाहतूक अधिक प्रभावी होऊ शकते.

- **नागपूर परिवहन महामंडळात आधुनिक तंत्रज्ञानाचा समावेश:** प्रवाशांना अधिक सोयीस्कर सेवा देण्यासाठी ऑनलाइन तिकीट बुकिंग प्रणाली प्रभावीपणे लागू करणे आवश्यक आहे. मोबाइल ॲप आणि वेब पोर्टलच्या माध्यमातून तिकीट आरक्षणाची सुविधा दिल्यास प्रवाशांना सहज प्रवास नियोजन करता येईल. कॅशलेस व्यवहारासाठी UPI, डिजिटल वॉलेट्स, क्रेडिट/डेबिट कार्ड पेमेंटसारख्या सुविधा उपलब्ध करून देणे गरजेचे आहे.
- **स्मार्ट बसस्थानके आणि डिजिटल माहितीफलक:** नागपूरमधील प्रमुख बसस्थानकांवर डिजिटल माहितीफलक बसवून प्रवाशांना वेळेवर मार्गदर्शन करता येईल. स्मार्ट वेटिंग लाउंज आणि आधुनिक सुविधांसह बसस्थानकांचे नूतनीकरण करणे आवश्यक आहे.
- **नागपूर विभागात नव्या बस सेवा आणि वाहतुकीचा विस्तार:** प्रदूषण नियंत्रण आणि इंधन खर्च वाचवण्यासाठी नागपूरमध्ये इलेक्ट्रिक आणि CNG बस सुरू करण्याची गरज आहे. यामुळे सार्वजनिक वाहतूक अधिक स्वच्छ आणि पर्यावरणपूरक होईल. केंद्र आणि राज्य सरकारच्या पर्यावरणपूरक वाहतूक योजनांचा लाभ घेऊन नागपूरमध्ये अधिक इलेक्ट्रिक बसेस आणाव्यात. नागपूर महानगर परिसर वेगाने विस्तारत आहे. मिहान, हिंगणा, वर्धा रोड, बुटीबोरी यांसारख्या औद्योगिक आणि निवासी भागांसाठी अधिक बस सेवा सुरू करावी. नवीन वसाहती आणि उपनगरांना शहराशी जोडण्यासाठी बससेवांचा विस्तार आवश्यक आहे.
- **ग्रामीण भागांसाठी अधिक जोडणी सेवा:** जिल्ह्याच्या दुर्गम भागांसाठी जास्त बसेस उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. ज्या गावांमध्ये बस सेवा कमी आहे, तिथे नवीन मार्ग सुरू करून ग्रामीण भागातील लोकांना जोडणी द्यावी. रात्रीच्या वेळी प्रवास करणाऱ्या प्रवाशांसाठी सुरक्षित आणि विश्वसनीय रात्रीची बस सेवा सुरू करावी. विशेषतः नाईट शिफ्टमध्ये काम करणारे कर्मचारी, डॉक्टर, पोलिस, आणि विद्यार्थ्यांसाठी ही सेवा उपयुक्त ठरेल.
- **आर्थिक सुधारणा आणि महसूल वाढवण्यासाठी उपाय:** महामंडळाला आर्थिक स्थिरता देण्यासाठी खासगी कंपन्यांसोबत भागीदारी करून नवीन बसेस आणि सेवा सुधारणा करता येतील. CSR (Corporate Social Responsibility) फंडाच्या मदतीने बसस्थानक सुधारणा, स्वच्छतागृहे आणि प्रवासी सुविधा वाढवता येतील. बसेसच्या आतील आणि बाहेरील भागांवर जाहिराती देऊन अतिरिक्त महसूल मिळवता येईल. बसस्थानकांवर डिजिटल आणि फ्लेक्स जाहिरात बोर्ड बसवून आर्थिक उत्पन्न

वाढवता येईल. ताडोबा, पेंच, रामटेक, खिंडसी यांसारख्या पर्यटनस्थळांसाठी खास पर्यटन बस सेवा सुरू करून महसूल वाढवता येईल. स्थानिक हेरिटेज टूर, धार्मिक यात्रा, आणि जंगल सफारीसाठी विशेष बससेवा सुरू करावी. खाजगी संस्था, शाळा, महाविद्यालये, कंपन्यांसाठी विशेष बस सेवा सुरू करून अतिरिक्त उत्पन्न मिळवता येईल.

- **प्रवाशांसाठी अधिक सुविधा आणि सुरक्षितता उपाय:** महिला सुरक्षेसाठी बसमध्ये CCTV बसवणे, महिला ड्रायव्हर आणि कंडक्टर नेमणे. महिला प्रवाशांसाठी विशेष "सखी बस" सेवा सुरू करणे. दिव्यांग आणि वृद्धांसाठी लो-फ्लोर बसेस, बसमध्ये विशेष सीट्स आणि रॅम्प सुविधा देणे आवश्यक आहे. बस स्थानकांवर दिव्यांगांसाठी विशेष बस प्रतीक्षालय आणि मदत केंद्र सुरू करणे. विद्यार्थ्यांसाठी सवलतीचे मासिक पास उपलब्ध करून देणे. नोकरदारांसाठी मासिक आणि त्रैमासिक पास सेवा अधिक सुलभ करणे.
- **सरकार आणि महामंडळाच्या धोरणात्मक सुधारणा:** सरकारने नागपूर विभागाला विशेष निधी उपलब्ध करून दिल्यास नव्या बसेसची खरेदी आणि सेवा सुधारणा शक्य होईल. केंद्र आणि राज्य सरकारच्या वाहतूक सुधारणा योजनांचा लाभ घेणे गरजेचे आहे.
- बस चालक आणि कंडक्टर यांच्यासाठी नियमित प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे. कर्मचाऱ्यांसाठी आरोग्य विमा योजना आणि निवृत्ती वेतन सुविधा अधिक चांगल्या पद्धतीने लागू करणे. प्रवासी वाहतूक नियंत्रण कक्ष स्थापन करून बस सेवा अधिक नियोजनबद्ध करणे. बस वेळापत्रक अधिक अचूक आणि प्रवाशांच्या सोयीसाठी अपडेट करणे.

उपसंहार :

नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळ हे संपूर्ण नागपूर जिल्ह्याच्या सामाजिक, आर्थिक, औद्योगिक आणि शैक्षणिक विकासाचा एक महत्त्वाचा भाग आहे. ग्रामीण भागांना शहरांशी जोडण्यापासून ते नागपूरच्या औद्योगिक, शैक्षणिक आणि वैद्यकीय क्षेत्रांना वाहतूक सुविधा उपलब्ध करून देण्यापर्यंत महामंडळाची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. भविष्यात नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर, बसेसची सुधारणा आणि सेवा विस्तार केल्यास नागपूर विभागातील सार्वजनिक वाहतूक प्रणाली अधिक सक्षम आणि प्रवासी अनुकूल होईल. नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळ हे नागपूर जिल्ह्याच्या सर्वांगीण विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावत आहे. ग्रामीण आणि शहरी भागांना जोडणाऱ्या या महामंडळाच्या सेवेचा लाभ विद्यार्थ्यांपासून ते शेतकरी, उद्योग क्षेत्रातील कर्मचारी, व्यापारी आणि पर्यटकांपर्यंत सर्वांनाच होत आहे. सार्वजनिक वाहतूक ही केवळ प्रवासाचा एक मार्ग नसून, ती आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक विकासाची कास धरून असते. नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाने आपल्या सेवा पुरवठ्याद्वारे हे सिद्ध केले आहे की, सार्वजनिक वाहतूक सेवा सक्षम असल्यास संपूर्ण जिल्ह्याचा विकास जलद गतीने होऊ शकतो. नागपूर विभागीय परिवहन महामंडळाच्या सुधारणा आणि विकासासाठी अनेक संधी उपलब्ध आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर, नव्या बसेसचा समावेश, पर्यावरणपूरक उपाययोजना, महसूल वाढवण्यासाठी नवीन धोरणे आणि प्रवाशांसाठी अधिक सुरक्षित आणि आरामदायक सेवा देणे यामुळे महामंडळाची कार्यक्षमता वाढेल. जर नागपूर परिवहन महामंडळाने भविष्यातील संधींचा योग्य वापर केला आणि सरकारने योग्य धोरणे आखली, तर नागपूर विभागातील सार्वजनिक वाहतूक अधिक सक्षम, आधुनिक आणि प्रवासी अनुकूल होऊ

शकते. या सुधारणा केल्यास नागपूर जिल्ह्याचा आर्थिक, औद्योगिक, आणि सामाजिक विकास आणखी वेगाने होईल.

संदर्भसूची

- डॉ. पांडे अंबादास भास्कर, महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाच्या प्रवासी वाहतूक सेवे विश्लेषणात्मक अध्ययन (1990-1995)
- डॉ. भांडवलकर राजेंद्र बी., यवतमाळ जिल्ह्याच्या आर्थिक विकासात, राज्य परिवहन महामंडळाचे योगदान (1995-2002)
- डॉ. बोढे श्रीकृष्ण बापुराव, महाराष्ट्र राज्य परिवहन महामंडळाच्या, वर्धा विभागाचे आर्थिक अध्ययन (1997-2007)
- पंडित नरहर गोपाल, एस. टी. तील दिवस, सुभदा सारस्वत प्रकाशन, प्रा. पुणे
- क्षिरसागर रा.ना., वाहतूक सिंध्दात व विकास, महाराष्ट्र राज्य विद्यापीठ ग्रंथ निर्मितीमंडळ,कान्टीनेन्टल प्रकाशन, पुणे
- डॉ. मोडक शंकर केशव, आधुनिक परिवहनाचे अर्थशास्त्र, महाराष्ट्र राज्य विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ, नागपूर.
- डॉ. जैन ममता / सक्सेना पी.एम., परिवहन अर्थशास्त्र, कॉलेज बुक डेपो, जयपूर
- **www.google.com**